

Carl Reinecke: D-dúr fuvolaverseny

Csuhaj-Barna Rebeka

PTE MK
Fuvola, II.

Drahos Béla – főtanészak tanár, hab. egyetemi docens

Carl Heinrich Carsten Reinecke 1824. június 23-án született Altonában, Németországban. Édesapja tekintélyes zenepedagógus volt, aki fia zenei tanulmányait egészen kicsi korától fogva irányította; édesanyja korán meghalt, így apjának egyedül kellett felnevelnie őt és húgát. Hamar kiderült, hogy Carl örökölte anyja törékeny termetét és gyenge immunrendszerét, így iskolába nem járhatott, mert apja szerint az ilyen intézmények nem voltak képesek a gyermekekből "erős és szabad lelkű" embereket nevelni, így otthon ő adott neki privát órákat. Húga, Elizabeth erre az időszakra így emlékezett vissza: „Apánk a kezdetektől fogva igyekezett átragasztani ránk fanatizmusát, akkor volt igazán elemében, ha taníthatott. Nem feledhetem el azokat a hosszú, nem mindig derűs, de kemény órákat, melyeket meglehetősen ingerlékeny apánkkal töltöttünk ilyenkor. (...) Ha épp nem volt elégedett valamivel, a bátyámra förmedt: 'Carl, jobban szeretnél inkább zsákcipelő cselédnek menni?'. Gyakran adott a kezünkbe bonyolult partitúrákat, melyeket első ránézésre kellett lejátszanunk, és ha nem sikerült, nagyon mérges tudott lenni...”

Carl már hét évesen komponált, és tizenkét éves volt, amikor zongoristaként először adott nyilvános hangversenyt az altonai Tonhalléban. Reinecke később szemrehányóan nyilatkozott gyermekkoráról: "Személyiségem mindenkori hiányosságai arra vezethetőek vissza, hogy soha nem járhattam iskolába, így sosem volt lehetőségem más gyerekekkel konfrontálódni."

Egyéb fennmaradt nyilatkozatai egyértelművé teszik, hogy a szigorú és domináns apai nevelés rányomta bélyegét Reinecke később sokat kritizált energetikus és parancsoló személyiségére, mely nem csak karmesteri mivoltában, hanem hétköznapi megjelenésében is kirívó és megosztó volt. Apja magas elvárásait fia is örökölte, ezért az évek múltával egyre elégedetlenebbül gondolt az addig szerzett tudására és ezt a - véleménye szerint - nem elég intenzív otthoni taníttatásának tudta be. A későbbiekben így vallott apjáról: „Amikor egy nagyobb lélegzetű, komolyabb művön dolgoztam, úgy éreztem, mintha apám figyelne engem a sötétből és irányítaná a gondolataim (...)”

Carl 19 évesen már részt vett első turnéján, majd Lipcsében telepedett le három évre, ahol Felix Mendelssohn, Robert Schumann és Liszt Ferenc voltak a mesterei, így az évek alatt Reinecke rengeteg fontos ismertséget és nem utolsósorban elismerést szerzett. Liszt a párizsi La Musique című hetilapban nagyon pozitív kritikát publikált a fiatal zeneszerzőről, valamint egy akkori, Hector Berlioznak írt levelében szintén említi Reineckét; a baráti ajánlásból kiderül, rendkívüli tehetségnek tartja, kinek "Egyengetnünk kéne az útját".

Később a dán király udvari zongoristája volt, és a boroszlói énekakadémia igazgatója lett, majd 1860-ban felkérték a lipcsei Gewandhaus Orchestra karnagyának, valamint zeneszerzés-és zongoratanárnak a helyi Konzervatóriumban. Nem sokkal munkába állása után elvesztette feleségét, Betty Hansent, és egyedül maradt három gyermekével, mely rendkívül megnehezítette akkori munkásságát és életkörülményeit. Első feleségének haláláról később ő maga mesélt úgy, mint élete első igazán nagy fájdalmáról. Ez a fájdalom az ekkor keletkezett műveiben is fel-felsejlik. Lipcsei tartózkodása alatt még két alkalommal nősült, és így három házasságából összesen kilenc gyermeke született.

Több mint három évtizedig vezette a lipcsei zenekart és olyan nagy jelentőségű premiereket vezényelt nagyközönség előtt, mint Brahms Német Requieme. 1865-ben a Gewandhaus Quartettel bemutatta Brahms Zongoraötösét és 1892-ben saját D-dúr vonósnégyesét is. 1875-től a berlini Királyi Művészeti Akadémia tagja volt. Tanárként 35 évig praktizált, és olyan nagynevű zeneszerzők szerepelnek tanítványai közt, mint Liszt Ferenc lánya, Cosima, Edvard Grieg, Leoš Janáček és sokan mások.

Visszavonulásáig számos elismerésben részesült hazájában és külföldön egyaránt, ám unokája, Günther Reinecke a róla való megemlékezésében kiemeli, hogy nagyapja meglehetősen vonakodott eme díjak átvételétől. Nyugdíjba vonulása után idejét kihasználva újabb műveket komponált, valamint zongoristaként indult koncertkörutakra. 80 éves korában a Welte-Mignon társaság kezdeményezésére és segítségével felvették zongorajátékát az akkoriban meglehetősen innovatív eszköznek számító viasztekercsre, így Reinecke lehetett az egyik első zongorista, kinek játéka bármilyen formában rögzítésre került.

Carl Reinecke nem csak, mint zeneszerző, karmester és zongorista volt keresett, íróként is rengeteg művet prezentált. Ezek között legfőképp pedagógiai tanulmányokat találhatunk, mint a " Mit játsszunk? Levelek egy baráthoz "- címűt, vagy szintén levélformában közzétett elemzését Beethoven zongoraszonátáiról.

Zeneszerzőként rendkívül sok hangszerre és műfajban alkotott. Közel háromszáz műve közül jelentős három szimfóniája, operái (pl. König Manfred), fuvolaszonátája, mely az "Undine"- címet kapta, valamint egyéb számtalan énekes- és kamaramű mellett leginkább Mozart zongoraversenyeihez írt kadenciái ismertek, illetve saját versenyművei zongorára, hegedűre, csellóra, hárfára, valamint D-dúr fuvolaversenye, melyet utolsó darabjai közt, 84 évesen komponált.

Ez a mű azóta is szinte a kor egyetlen fuvolaversenye (a következő említésre méltó romantikus concerto fuvolára közel kilencven évvel később Severio Mercadante e-moll fuvolaversenye volt).

Reineckére máig úgy emlékeznek, mint korának egyik legsokoldalúbb zeneszerzőjére. Itt meg kell említeni, hogy a német és a francia zene (és művészet) mindig is (különösen ebben az időben) "ellenséges frontok" voltak (pl. Claude Debussy, francia zeneszerző nyilvánosan elítélte a német zenét), ám Reinecke szinte az egyetlen, aki felülemelkedett ezen és a kettő tökéletes összhangját alkotta meg, mely fuvolaversenyének egészében érezhető.

Zongoristaként elsősorban mint Mozart-interpretátor volt jelentős, de az elsők között játszotta Chopin és Schumann műveit is. Kompozíciói legfőképp Schumann és Mendelssohn, később Wagner és Brahms hatását tükrözik, de zenéje nem lépett túl a "zsánerművészet" keretein.

85 évesen halt meg Lipcsében.

Reinecke 1908-ban komponálta Op. 283-as számú D-dúr fuvolaversenyét. Bár a mű már a

20. szd-i zeneirodalom darabjai közé tartozik, mégsem tükrözi még teljes egészében a századfordulóra jellemző zenei felfogást.

Igaz, a századforduló zenéjének uralkodó irányzata kezdetben még a romantika volt. Ennek képviselői általában túlfokozták a romantika érzéstartalmát és kifejezőeszközeit, ezzel pedig számos olyan művészi vonást hoztak létre, amellyel egy új zenei stílus megszületését készítették elő. Ez az új, haladó jellegű zenei törekvés új utakat, új inspirációt keresett, és mindent összevetve a német zene szinte kizárólagos hegemoniájának megdöntését tűzte ki célul. Az új művészet bölcsője azonban inkább Franciaország volt, ahol az irodalom és a képzőművészet új irányzataival párhuzamosan a zene is újjászületett. Irodalmi vonatkozásban a francia szimbolizmus (Baudelaire, Verlaine, Mallarmé stb.) költői világa, képzőművészeti téren pedig a századforduló festészetének fő stílusa, az impresszionizmus (Monet, Cézanne, Renoir, stb.) hatott legerősebben a zene fejlődésére. A társművészetekhez hasonlóan a zene is inkább megsejtet, színeket és benyomásokat tükröz, mint világosan körvonalazott mondanivalót közöl. A zenében ez a tonalitás lazulásához vezetett, az akkordok elvesztették egykori jelentőségüket, és elsősorban mint hangfoltok és színhatások szerepelnek. A forma is másodlagossá vált a főképp hangulatokat, képeket, érzéseket megragadni kívánó zenében.

A zeneirodalom — találóan — azonosítja a stílus elnevezését a festészet új irányzatának nevével, jelezve, hogy itt a muzsika sajátos eszközeivel a festészethez hasonló impressziókat ábrázol.

Ennek tudatában Reinecke fuvolaversenye inkább csak mai értelemben valódi századfordulós zenemű, mivel teljes munkásságát tanulmányozva és megértve kimondhatjuk, hogy zenéje a maga korában inkább ódivatúnak számított, mintegy meggyökeresedve a kora 19. szd. mendelssohni és schumanni nyelvezetében.

Reinecke érzékeny fülével és érzelmi gazdagságával kiváló mestere volt a dallamoknak és harmóniáknak. A fuvolaversenyét remekművének nevezhetjük: előfesti a 20. szd. elejének zavaros vizeit, melyekben a hagyomány keveredik a késő romanticizmussal és a feltörekvő modernizmussal.

A művet a szerző Maximilian Schwedlernek ajánlotta, aki a németországi fuvolázás egyik legnagyobb alakja volt a késő 19. és kora 20. szd. idején, és aki saját készítésű fuvoláját népszerűsítette szerte Németországban, így a darab is egy ilyen hangszeren szólalt meg először.

A fuvolaverseny mindhárom tétele (karakterükben gyors - lassú - gyors) teljesen más hangulatot prezentál és különböző jellegű kihívást jelent a fuvolista számára.

A nyitótétel (Allegro molto moderato) a három közül a leginkább szimfónikus hangzású, érezhetően tükrözi Brahms hatásait, legfőképp az első dallamsorokban, melyek hangzás után olyannak tűnnek, mintha már egy előzetesen bemutatott, létező gondolatot prezentálnának. A tétel érdekessége, hogy a nyitó három ütem után rögtön megszólal a fuvola, mintegy bemutatkozván, elővetítvén a tétel egész hangulatát, lelkületét (itt tagadhatatlan a hasonlóság Mendelssohn hegedűversenyének első tételével, melyben a szólista szintén nem várja meg a zenekar általi témabemutatót).

A második tétel, a Lento e mesto (lassú és szomorú) bel canto ária-stílusú, melyet mintha csak Bellini vagy a fiatal Donizetti írt volna. Ebben a tételben szépen látszik, hogy a zenekar mennyire elüt a szólista anyagától, és basso ostinato-érzetű kísérettel biztosítja a stabil terepet a fuvola franciás, ám gyászos hangvételű moll-dallamának.

A harmadik tétel ezután inkább optimista hangvételű, ahogy a Moderato-tempójelzés is sugallja. Általános textúráját hallgatva - melyben dallam és kíséret egyértelműen körülhatárolt, ritmikailag és dallamilag mégis szorosan összefonódik, ezzel is rendkívül nagy kontrasztot állítva az előző tétellel szemben - érezhetjük, hogy Reinecke alapvetően zongorista-zeneszerző. Nem nehéz hát elképzelnünk akár önálló zongoradarabként ezt a harmadik tételt, melyben a szólistának (és a kísérő zenekarnak szintén) határozottan a legnehezebb dolga van az egész mű során.

A mű egészében érezhető, hogy a posztromantika időszakában bár a régi (formai és

hangzásbeli) hagyományokra építkeztek, de már bizonyos elemeiben el is szakadtak ezektől; jelen esetben Reinecke a mű teljes egészében a szabad harmonizációval vagy a korához képest szokatlan tételkezdő ütemekkel.

A mű 1908-ban keletkezett, Bartók ebben az évben írta a Hegedűversenyt, melyben ugyanezek a jellemzők figyelhetők meg. Sztravinszkij szintén ekkor mutatta be a Tűzmadarat, Richard Strauss pedig a legnagyobb német komponista volt ekkor, aki a Salome című operáját mutatta be, és a következő nagy port kavarázó operán, az Elektrán dolgozott.

Reinecke D-dúr fuvolaversenye napjaink fuvolaművészi repertoárjának állandó és közkedvelt darabja. Összegezvén említésre méltó a darabban kapcsolatban, hogy feltűnően jellemző rá a terc-ben való gondolkodás - mely akkoriban szintén újnak és szokatlannak számított -, hangsúlyos helyeken a dallamban vagy éppen a basszusban az alaphangot a tercre cserélte, így ettől vált olyan jólesően dallamossá (pl. már az első tétel kezdő taktusának G-dúr akkordjánál a H-hang hallható a basszusban, majd pár ütemmel később a D-dúr tónusban a dallam Fis-en, a terchangan kezd, és a tétel végén a zenekari kíséret is ezen a hangon zár, mintegy megválaszolatlan kérdésként nyitva hagyva a tételt).

Reinecke D-dúr fuvolaversenyének előadása és bemutatása egyaránt nagyon komoly feladat volt számomra, mivel az első tétel virtuóz futamainak technikai nehézségein kívül a különböző harmóniai megoldások kiemelése, és az ezekkel járó hangszínek megjelenítése is hozzátartozik a hiteles előadáshoz.

A második tétel zenei megformálása szintén teljes koncentrációt és muzikális fantáziát igényel; fontos a tétel megfontolt felépítése, az érzelmi hullámvölgyek érzékletes megjelenítése a széles dinamikai skálán mozgó és meg-meginduló dallam révén. A zenei megformáláshoz azonban mindennek előtt itt is elengedhetetlen a stabil hangképzés és a gazdaságos levegőkezelés.

A fuvolaverseny keletkezését, illetve Reinecke egyáltaláni munkásságát tekintve sajnos kizárólag angol és német nyelvű forrásokat lehet találni, melyek teljes körű lefordításával rendkívül sok érdekes információt tudhatunk meg a zeneszerzőről, a korról, a komolyzene akkori körülményeiről.

Mindent összegezvén a mű elemzését és előadását legfőképp az teszi izgalmassá, hogy Carl Reinecke egészen egyedi módon hozta összhangba a kor különböző stílusirányzatait, és így alkotta meg munkásságának talán legjelentősebb remekművét, mely mára közkedvelt sikerdarabbá nőtte ki magát.

Irodalom

Richard Freed : „Reinecke – Concerto in D major for Flute and Orchestra, Op. 283” -
Program Notes, The Flint Institute of Music, 2010.01.23. – saját fordítás

Katrin Seidel: "Carl Reinecke and the Leipzig Gewandhaus" Hamburg 1998
(ISBN 3-928770-84-5) – saját fordítás

„A századforduló zenéje”-

http://www.crescit.hu/gimnazium/frame/e_szertar/doc/enekzene/09.pdf